

GENÇLİK DÖNEMİ 'KİMLİK ARAYIŞI'NIN DEMOKRATİK DEĞERLERİN VE İLETİŞİM BECERİLERİNİN GELİŞİMİNE ETKİSİ*

İHSAN ÇAPCIOĞLU

DOÇ. DR., ANKARA Ü. İLAHİYAT F. ÖĞRETİM ÜYESİ

Özet

İnsan, tarih sahnesine çıktığı andan itibaren sadece kendisini değil, kendisi dışındaki dünyayı da bilme, anlama ve açıklama ihtiyacı içerisinde olmuştur. Bu durum, onu bireysel ve toplumsal olarak anlam, aidiyet ve kimlik arayan bir varlık olarak görmemizi gerektirmektedir. Arayış içinde olan insan, içinde yaşadığı toplumun çeşitli açılardan gelişimine katkıda bulunmayı isteyecektir. Elbette bu istek, kişinin arayışının nerede başlayıp hangi süreçlerden geçtiğine, anlamı nerede görüp benimsediğine ve yaşam vizyonuna bağlı olarak değişen bir

* Bu makale, "Gençlerin Kimlik Arayışı Demokratik Değerlerinin ve İletişim Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Fırsat Olabilir mi?" (*Uluslararası Gençlerde Demokrasi ve İletişim Sempozyumu*, Barcelo Altınel Otel, 02 Haziran 2014, Ankara) başlıklı bildirisinin gözden geçirilerek makale formatına uyarlanmış versiyonudur.

karaktere sahiptir. İnsanın anlam arayışı yaşam boyu devam etse de, gençlik yılları, genellikle aidiyet ve kimlik krizlerinin en yoğun yaşandığı yıllardır. Bu makalede, anlam ve aidiyet arayışının bu dönemdeki kararsız doğasının, gençlerin demokratik değerlerinin ve iletişim becerilerinin gelişim sürecine etkisi çeşitli boyutlarıyla tartışılacaktır. Bu çerçevede, özellikle gençlerin iletişim becerilerinin ve içinde yaşadıkları toplumun demokrasi kültürünün gelişimine yönelik potansiyellerinin nasıl harekete geçirilebileceğine ilişkin teorik birtakım önerilerde bulunulması hedeflenmektedir. Bu hedefin gerçekleştirilmesinin ne kadar zor, ancak günümüz toplumlarında gençlik alt kültürünün karşı karşıya bulunduğu riskler düşünüldüğünde bir o kadar da zorunlu bir süreç olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler

Gençlik, Ergenlik, İletişim, Aile, Kimlik.

Abstract

Man, from the first day he appears on the stage of history, has been in the need to know, understand and explain not only himself but also the world outside himself. Therefore we must see him as a being both individually and socially in search of meaning, belonging and identity. Man who is in search wants to make a contribution in various aspects to the development of the society he lives in. This wish is, of course, has a character that changes according as where the search of man begins, from which processes it passes, where he finds the meaning and adopts, and his perspective of life. Although man's search for meaning continues throughout his life, the teenage years are the years that the belonging and identity crises are experienced usually most intensely. In this article, the unstable character of search for meaning and belonging in this period and the effect of youths' democratic values and communication skills on their development process will be dealt with from various aspects. In this framework, it is aimed to make some theoretical proposals particularly as to how to stimulate the youths' communication skills and their potential to develop the democratic culture of their society. Though it is much difficult to achieve this aim, but, when considered the risks that youth subcultures encounter in today's societies, it can be seen how necessary process it is.

Keywords

Youth, Adolescence, Communication, Family, Identity

Giriş

Her toplumda bireyin yaşam süreci; çocukluk, gençlik ve yaşlılıkla ilgili hayatın üç önemli evresini yönlendiren, sosyal ve kültürel temel faktörlerin kuşattığı sosyal yapı içerisinde tamamlanır. Söz konusu üç evreden biri olan gençlik, kendine özgü inanç, ifade, etkinlik, tutum ve davranış biçimlerine sahip toplumsal bir kategoriyi ifade eder. Ancak gençlik olgusuna yüklenen yapısal özelliklerin sosyolojik olarak her toplumda farklılaşması genel, kapsamlı ve sosyal gerçeklikle ilişkili bir tanım yapmayı güçleştirmiştir. Karşılaşılan bu güçlükler rağmen biyolojik, psikolojik ve sosyolojik faktörlere göre çeşitli gençlik tanımları yapılmıştır.¹ Biyolojik gençlik tanımları, bireyin buluş çağına girdiği dönemden fiziksel büyümesini tamamladığı döneme kadar olan yaşam evresini kapsayan, belirli bir zamanda sona eren kronolojik bir sınıflamaya dayanmaktadır. Biyolojik yaklaşımda gençlik alt sınırı olarak, ergenlik başlangıcı kabul edilmektedir. Bu ise genel olarak 12-25 yaş arası dönemini kapsamaktadır. Buna göre biyolojik yaklaşım, buluş çağına, fiziksel ve cinsel olgunlaşmaya, biyolojik yapının, bireyin davranışlarını, gelişim özelliklerini belirlemesine odaklanmaktadır.² Psikolojik yaklaşım, gençliği, ruhsal ve duygusal dünyasında meydana gelen değişim ve dönüşümler çerçevesinde tanımlayarak bir kriz dönemi olarak ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre gençlik, çabuk heyecanlanma, kararsızlık, güvensizlik, çalışmaya karşı isteksizlik gibi duygular arasında gel-gitlerin yaşandığı bir dönemdir.³ Gençlikle ilgili psiko-analitik yaklaşım dışında sosyal psikolojik kuramlar da geliştirilmiştir. Sosyal psikolojik yaklaşıma göre gençlik dönemine giren bireyler, birbiriyle çelişkili rollerin ve bu rolleri toplumsal yaşamda yerine getirmek zorunda olduklarının bilincine varırlar.

¹ Hakkı Karasahin, "Gençlik ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), s.237.

² Karasahin, s.238.

³ Suavi Tuncay, "Türkiye'de Gençlik Sorunlarının Psikolojik Boyutu", *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt: I, Sayı1, 2000, s.237.

Sosyolojik Açıdan Gençlik

Sosyolojinin alt disiplinlerinden biri olan gençlik sosyolojisi, Türkiye’de her geçen gün önem kazanmaktadır. Dünya çapında olduğu gibi ülkemizde de sosyolojinin gençlik olgusuna ilgisi, gerek teorik gerekse pratik düzeyde gerçekleştirilen araştırmalarla kendisine yer bulmaktadır.⁴ Gençler üzerine yapılan hem kuramsal hem de uygulamalı sosyolojik araştırmalar, “gençlik sosyolojisi” adı altında toplanarak, sosyolojinin yeni bir alt disiplininin oluşmasına neden olmuştur. Sosyologlara göre gençlik, biyolojik ve psikolojik faktörlerden daha çok toplumsal faktörlerin şekillendirdiği oldukça karmaşık bir olgudur. Esasen biyolojik ve psikolojik gelişme de sosyal, kültürel ve yapısal unsurların etkisi altında tamamlanır.⁵ Sosyolojide gençlik, sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş bir statüyü ifade eder ve anlaşılması zor, bir o kadar da karmaşık bir kavramdır. Başka bir ifadeyle gençlik, sosyal ve kültürel olarak kurgulanmış ve çelişkili yapısal özellikler ile donatılmış bir sosyal kategoridir.⁶ Nitekim Gökçe’ye göre gençlik, biyolojik ve sosyal gelişmenin birbirlerini etkileyerek ve tamamlayarak bireyi sosyal olgunluğa hazırlayan, ergenlik ve delikanlılık özelliklerinin bir arada görüldüğü geniş kapsamlı bir kavramdır.

Gökçe, gençliği, çocukluk ve yaşlılık arasında bir geçiş dönemi olarak ele almakta ve bu kapsamda “ergen”, “delikanlı” ve “genç” kavramlarının kullanılabileceğini belirtmektedir. Ona göre *ergenlik*, insan gelişiminde buluşa erme ile başlayan fizyolojik ve psikolojik değişmeyi karakterize eden ve genellikle 12, 13-19, 20 yaşları arasını kapsayan gelişim dönemidir. *Delikanlılık*, yaş bakımından ergenlik dönemini karşılar ve sosyal gelişmenin tamamlandığı dönemdir. Böylece ergenlik fizyolojik ve psikolojik kökenli, delikanlılık ise sosyal kökenli bir süreci ifade eder. *Gençlik* ise, bireyi sosyal olgunluğa hazırlayan ergenlik ve delikanlılık özelliklerinin bir arada görüldüğü daha geniş bir kavramdır. Bu anlamda, genç-

⁴ Ömer Miraç, Yaman, “Türkiye’de Gençlik Çalışmalarına Dair Bibliyografik Bilgi”, *Alternatif Politika*, Cilt 5, Sayı 2, 2013, s.114.

⁵ Karaşahin, 2012, s.241; ayrıca bkz. Tezcan, 1997.

⁶ Karaşahin, s.241.

lik döneminin önemli özelliklerinden biri çocukluk döneminde başlayan sosyalleşme sürecinin yoğun bir biçimde devam etmesi ve kişiyi sosyal olgunluğa erdirmesidir.⁷

Gökçe'nin bu sınıflaması, gençlik olgusunun anlaşılmasına yönelik analitik bir çerçeve sunmakla birlikte, oldukça genelleyici bir içeriğe göndermede bulunmaktadır. Çünkü burada inceleme konusu yapılan olgunun insan olduğunu unutmamak gerekir. Böyle olunca, sözü edilen gelişim dönemlerinin başlangıç ve bitişi ile ilgili olarak kesin ayrımlar yapmak oldukça güç, hatta imkânsız görünmektedir. Çünkü insan son derece karmaşık ve değişken bir varlıktır. Her insan kendi başına bir bireydir ve sadece kendine özgü olan bir takım özelliklere sahiptir. Bir başka ifadeyle insanın en önde gelen özelliği son derece değişken bir yapıya sahip olması ve bu yapısı nedeni ile de bulunduğu her ortama kolaylıkla uyum sağlayabilmesidir. Bu nedenle insanın yaşam dönemlerine ilişkin olarak verilen sınıflamanın da değişken olması kaçınılmazdır. Bu durum ergenlik konusu tarihsel perspektiften ana hatlarıyla incelendiğinde daha açık bir şekilde görülebilir.

Sanayileşmenin henüz ortaya çıkmadığı ve ekonominin sadece tarımsal uğraşılara dayandığı dönemlerde, gençlerin işgücüne katılımına çok erken yaşlardan itibaren ihtiyaç duyulmuştur. Bu durumun doğal sonucu olarak birey, günümüzde ergenlik olarak adlandırılan dönem öncesinde de yetişkinlik dönemi sorumluluklarını yüklenmek durumunda kalmıştır.⁸ Ayrıca söz konusu dönemlerde yaşam sürelerinin kısa olması, ekonomik ve toplumsal baskıların daha fazla etken ve hissedilir olması gibi faktörler de eklenince, bireyin yetişkinlik sorumluluğuna ulaşma ve bu sorumluluğu taşıma yaşı zorunlu olarak daha erken yaşlara çekilmiştir. Bu durum ancak toplumların sanayileşmeye geçişleri ile birlikte değişme eğilimi göstermiştir. Bilindiği gibi sanayileşme bireyin yaşam süresi ve kalitesini artırmış; böylece sanayi ve teknolojik gelişmelerin sonucunda toplumların kültürlerinde de değişimler görülmeye başlanmıştır.

⁷ Birsen Gökçe, *Gecekondu Gençliği*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları,1976), s.17-18.

⁸ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*, 6. baskı, (Ankara: İmge Kitabevi, 2004), s.179-284.

Yazıcıoğlu'nun da belirttiği gibi “bu durum artık gençlerin gerek işgücüne ve gerekse ekonomik yaşama katkılarında daha az ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla tarım döneminde emeklerine ihtiyaç duyulan gençlerin ekonomik olarak topluma işgücü bazında katkıda bulunmalarına duyulan ihtiyaç giderek önemini yitirmiştir. Gelecekte ise toplumların, çocuk edinmeye ve gençlere karşı yaklaşımına ilişkin geliştirecekleri tutumların, ergenlerin yaşamı üzerinde çok belirgin bir rol oynayacağını bugünden söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak mesleki ve istihdama ilişkin fırsatların da bu kararlardan doğrudan etkilenmesi kaçınılmaz görülmektedir. Söz konusu durum göz önünde bulundurulduğunda, bugün itibarıyla dünyanın endüstrileşmiş ülkelerinde uzatılmış bir ergenlik döneminden söz edilebilir.”⁹ Bu çerçevede makalemizde, ergenlik dönemi öncelikle gelişim psikolojisi açısından çeşitli gelişimsel boyutlarıyla ele alınıp incelenecek ve bu döneme ilişkin genel bir profil ortaya konacaktır. Böylece birbirinden oldukça farklı karakteristiklere sahip olan ergenlik dönemine özgü problem ve çatışmaların, özellikle kimlik, aidiyet, anlam ve iletişim sorunları bağlamında gerekçeleri tespit edilmiş olacaktır.

Ergenlik Dönemi Özellikleri Bağlamında Kimlik Arayışı

Ergenlik dönemi, bireyin bulûğ çağına ermesi nedeniyle biyo-psikolojik bakımdan çocukluğun sona erdiği dönem olarak kabul edilir. Bu dönem, bireyin toplumsal yaşamda hiçbir sorumluluğunun olmadığı çocukluk dönemi ile toplumsal yaşamda sorumluluk alma dönemi olan yetişkinlik döneminin başlangıcı arasında kalan bir gelişim süreci olarak da tanımlanabilir.¹⁰ Bu nedenle ergenlik dönemi, bireyin sorumluluk almaya hazırlandığı yetişkinliğe geçiş dönemi olarak görülebilir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (Unesco) tarafından yapılan tanıma göre ergenlik; bireyin, öğrenim gördüğü ve hayatını kazanmaya çalıştığı için ekonomik

⁹ Yahşi Yazıcıoğlu, “Ergen Genel Özellikleri ve Ergenle İletişim”, *Çocuk ve Ergen Bakımı*, ed. Abdülkadir Öztürk, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2013), s.87.

¹⁰ Yazıcıoğlu, s.90.

bağımsızlığına kavuşamadığı ve medeni durum olarak da evli olmadığı bir gelişim dönemdir.¹¹

Ergenlik döneminde birey pek çok açıdan önemli değişimler geçirmekle birlikte, bu dönemde en yoğun değişimleri duygusal ve davranışsal özellikleri açısından yaşar. Söz konusu değişimleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:¹²

- Her şeyden önce ergenin duygu durumu değişkendir ve duygularında genel olarak *istikrarsızlık* hâkimdir. Biraz önce çok mutlu ve enerjik olan ergen biraz sonra kabuğuna çekilmiş ve bitkin bir görüntü verebilir. Duygular anlık olarak bile değişkenlik gösterebilir. Bu nedenle ebeveynin bu durumu karşısındakinin ergen olduğunu bilmesi ve her defasında “Daha dün iyiydin, şimdi ne oldu?” gibi sorgulamalara ve baskıcı yaklaşımlara girmemesi gerekir.

- Bu dönemde ergen duygularını çok dolu ve *coşkulu* yaşar. Gerek ses tonu ve vurgulamaları ve gerekse mimikleri önceki döneme göre duygularını daha fazla ifade ediyor niteliktedir.

- Bu dönemde ergen bireyin *hayalleri* önceki dönemlere göre çok daha yoğundur ve onu zaman zaman gerçek yaşamdan uzaklaşmaya kadar götürebilir. Ergen birey, genellikle, kendi geleceğine ilişkin planlar yapar, hayaller kurar. Geleceğe ilişkin hayaller ağırlıklı olarak iki konuyu kapsar. Bunlar kendi geleceğini nasıl şekillendireceği ve bu şekillendirme sırasında karşı cinsle ilgili ilişkilerini nasıl düzenleyeceğidir.

- Ergen zaman zaman *yalnız kalma ihtiyacı* hisseder ve bu isteğini çevresindekilere belirtir. Bu nedenle odasına çekilip yalnız kalmak istediğini söyleyen ergenin ciddi bir sorunu olduğu kaygısına kapılıp endişelenmemek gerekir. Bu son derece normal bir durumdur. Çünkü o, kendisi ile baş başa kalıp yaşadıklarının muhasebesini yapmak istemektedir.

- Ergenlik döneminde birey, genellikle *kendini yorgun hisseder* ve buna bağlı olarak da çalışmaya karşı istekli değildir.

¹¹ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, 15. basım, (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1997).

¹² Yazıcıoğlu, s.93.

• Ergen birey, bu dönemde *hızlı ve ani bedensel değişimler* yaşadığı için *çekingen* bir tavır sergileyebilir. Kendini saklama ve bu değişimlerden çevreyi haberdar etmeme gibi bir tutum içerisine girmesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.

• Bu dönemde ergende yeni şeyler deneme merakının arttığı gözlenir.

• Ergenlik dönemindeki bireyin önceliklerinin başında *arkadaşları* gelir ve o, arkadaşlarını yaşamının odak noktasına koyar. Bu nedenle, arkadaş seçimi konusunda ergene dikkatli olması söylenmeli, arkadaşları kontrol edilmeli, ancak istenmeyen ya da kendisine zarar verebilecek arkadaşlıklarını bitirmesi konusunda çok dikkatli yaklaşılmalıdır. Bu konuda aileye çok iş düşer. Arkadaş seçimi konusunda ailenin çok hassas davranması gerekir.

• Bu dönemde ergen fark edilmeye ve takdir edilmeye şiddetle ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacını aile içinde gideremeyen ergen, farklı arkadaş gruplarına yönelebilir. Aile bu durumu bilerek çok dikkatli davranmalıdır.

• Ergenlik döneminde otoriteye karşı olma, söz dinlememe, eleştirme, hata bulma ergenin doğal tutumlarından. Gelişme döneminde anne-baba tarafından bazen çocuk, bazen yetişkin gibi algılanan birey, ne zaman ne şekilde davranacağını çoğu kez bilemez. Gelişmekte olan bedenine, cinsel ve duygusal gelişimlerine ayak uyduramaz ve “kimlik karmaşasına” düşebilir. Bu nedenle yetişkin bireyler, ergen ile ilişkilerinde baskılı ve disiplinli davranmaktan kaçınmalıdır. Ergen bireye, sevgi ve güven içerikli, önemseyici ve değer verici bir tutumla yaklaşmak onun kimliğini geliştirmesini kolaylaştırır. Çünkü ergen, birbirinin karşıtı zıt duyguları aynı anda dile getirebilir. Yetişkin daima bu duruma hazır olmalı ve ona göre davranmalıdır.¹³

Görüldüğü gibi ergenlik, bireyin kökten bir değişim geçirdiği ve aslında en çok da ailesine ihtiyaç duyduğu bir dönemdir. Gençliğe atılan bu ilk adımda hem fiziksel, hem duygusal, hem cinsel hem de sosyal değişimler söz konusudur. Ergenin fiziksel yapısı ile ilgili olarak en önemli gelişmeler boy ve ağırlık artışı, iskelet ve kas gelişimi, iç salgı sistemindeki gelişme ve

¹³ Kathryn Geldard ve David Geldard, *Ergenler ve Gençlerle Psikolojik Danışma*, çev. editörü: Metin Pişkin, (Ankara: Nobel Yayınları, 2013).

çeşitli organlarda görülen büyümelere. Bu dönem 2 yıldan 4 yıla kadar uzayabilir. Ergenlik dönemi, erkeklerde 4, kızlarda 3 yıla kadar sürmektedir. Ergenlik, çocukluktan çıktıktan sonra yetişkin bir insan olmadan önce bir kimlik kazanma dönemidir. Bu kimlik, çocuğu hem bireysel olarak hem de toplum içindeki yeri açısından etkiler. Erkek çocuk delikanlı, kız çocuk genç kız olarak kabul edilmeye başlanır. Bu dönemde cinsiyetin gerektirdiği roller her iki cinsin de üzerine yüklenmeye başlanmıştır. Bu rollere uyum sağlamak ergen için başlangıçta zor olabilir ve ergen birey bu duruma direnç gösterebilir. Esasen fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan pek çok değişimin aynı zaman aralığında gerçekleşmesi başlı başına bir stres kaynağıdır. Bu nedenle bu yeni kişiliğe ve yetişkin olmaya uyum sağlama sürecinin bir takım sorunları beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Kişinin bu dönemde yaşadığı gerilimlerle mücadele etmesi, sadece kendisi için değil, ailesi ve yakın çevresi için de oldukça zordur.¹⁴ Bu dönemde yetişkinler genellikle gençlerle nasıl iletişim kuracaklarını belirlemede zorlanırlar ve bu durumun doğal sonucu olarak çok sayıda iletişim kazasının yaşanması kaçınılmaz hale gelir. Ancak paradoksal biçimde böylesi güçlüklerin yaşandığı bir ortamın sorunlarını çözecek en önemli unsurların başında da gençlerle kurulacak sağlıklı iletişim gelir. Ergen bireyle iletişim kuran hemen herkesin ve en çok da anne-babaların karşılaştıkları sorunların başında iletişim sorunları ya da engelleri gelmektedir. Ergen bireyle iletişimde karşılaşılan engelleri şöyle sıralamak mümkündür:¹⁵

- *Sıklıkla emir cümleleri kurmak* (Kalk, yüzünü yıka, sütünü bitir, dişlerini fırçala, ağzın doluyken konuşma, ödevini bitir, televizyonu kapa, büyüklerle konuşurken sesini yükseltme, öğretmenini dinle gibi). Ergen bireyin korkudan söyleneni yapmasına değil, kendisi için gerekli olanı düşünmesine ve bulmasına yardımcı olmalıyız.

¹⁴ Enise Akgül, "Ergenlik Döneminde Aile İçi İletişim", Erişim Adresi: <http://eniseakgul.files.wordpress.com/2006/12/ergenlerdeaileciiletisim.doc>.(2006).

¹⁵ Yılmaz Nurgül, "Aile İçi İletişim ve Sağlıklı İletişim Önerileri", Erişim Adresi: www.sksdb.hacettepe.edu.tr/Aileciiletisim.doc.(2013).

• *Gözdağı vererek konuşma biçimi* (Okulunu bitirmezsen sana para mara yok, ödevini bitiremezsen televizyonu unut, terlaksiz dolaşırsan hastalanırsın gibi). Bazen işimizi kolaylaştırmak için bir davranışı bitirmesini koşula bağlayabilir ya da gözdağı vererek korkutarak istediğimiz davranışı yapmasını sağlayabiliriz. Televizyon izlemesini istemediğimiz halde onu şarta bağlayarak daha da çekici hale getirebiliriz. Ayrıca korku, boyun eğme, itaat etme davranışı yaratabilir ya da “deneme” isteğini tetikleyebilir. Gücenme, kırgınlık, öfke ve düşmanlık duygularının oluşmasına neden olabilir.

• *Sürekli öğüt verme, çözüm önerileri getirme* (Senin yerinde olsam plan yaparak çalışırdım, sütünü bitirdiğinde boyun uzayacak, bak sana bir öneri vereyim gibi). Öncelikle düşünmemiz gereken söylediğimiz şeylere acaba benim mi ihtiyacım var sorusunu cevaplamak sonra da istenmeden verilen öğütlerin, yardımın yararlı olmadığını gözlemleyebilmektir. Aksi takdirde bu yaklaşım anne-babaya bağımlılığı artıracak ve ergen bireyin kendi çözüm yollarını oluşturmaya katkı sağlamayacaktır.

• *Sıklıkla yargılamak, eleştirmek* (Sen zaten tembelin tekisin, zaten başarısydın şaşardım, yine mi bitiremedin gibi). Gencin olumsuz bir yargıya hedef olma ya da azarlanma korkusuyla iletişimi kesmesine yol açabilir ya da o yargı ve eleştirileri gerçek olarak algılayabilir (Ben kötüyüm!) ya da karşılık verebilir (Siz de daha mükemmel değilsiniz!). Bu tür değerlendirmeler bireyin benlik saygısını düşürür ve kendisini değersiz, yetersiz görmesine neden olur.

• *Sürekli Övmek* (Çok güzel, bence harika bir iş yapıyorsun gibi). İsten-dik davranışı yapması durumunda birey yerli yersiz her ortamda övülebilir. Bu durumda o, ailesinin beklentilerinin çok yüksek olduğunu düşünebilir ya da kaygı hissedebilir. Ayrıca övgü başkalarının yanında yapılıyorsa bireyi utandırabilir ya da aşırı övgü sonucunda buna alışır ve övülmeye gereksinim duymaya başlar.

• *Ad takmak, alay etmek* (Koca bebek, hadi bakalım süpermen, geri zekalı, hadi sende sulu göz gibi). Bu tür cümleler kurmak bireyin gelişiminde kendisini değerli hissetmesine yol açmaz. Hatta sevilmediği kanısının oluşmasına yol açabilir, kendilik gelişiminde olumsuz etkileri olabilir. Ayrıca

“Aşkım”, “Sevgilim” gibi sevgiliye söylenecek sözlerin söylenmesi de gencin, anne ya da babayla ilişkisinin sınırlarını belirlemesinde, cinsel normlarının oluşumunda sıkıntılar yaşamasına neden olabilir.

- *Sürekli soru sormak, sınamak, sorgulamak* (Neden?, kim?, sen ne yaptın?, nasıl? gibi). Soruları cevaplama genellikle eleştiri veya zorunlu çözüm getirdiğinden ergen birey, genellikle hayır demeye, yarı doğru cevap vermeye ve kaçmaya yönelir veya yalan söylemeyi tercih eder. Ayrıca sorular genellikle soru soranın nereye varmak istediğini açıklamadığından, birey korku ve endişeye kapılabilir. Ailenin endişelerinden doğan sorulara cevap vermeye çalışan birey kendi sorununu gözden kaçırabilir ve sorgulanıyor hissine kapıldığında bu durumun onda güvensizlik, kuşku yaratması kaçınılmaz olur.

Demokratik Değerlerin Oluşumunda Yakın ve Uzak Sosyal Çevrenin Etkisi

Kişilik gelişiminin büyük ölçüde biçimlendiği çocukluk yıllarında anne babaların çocuklarına karşı tutumları önem kazanmaktadır. Anne babaların çocuklarına yönelik tutumları çeşitli şekillerde sınıflandırılmakla birlikte, söz konusu tutumlar *demokratik anne baba tutumu, koruyucu/istekçi anne baba tutumu* ve *otoriter anne baba tutumu* olmak üzere üç başlık altında gruplandırılabilir. Demokratik anne baba tutumu, çocukların kişilik gelişimi için en uygun olan tutumdur. Bu tutumu uygulayan anne babalar çocuklarına koşulsuz saygı ve sevgi gösterirler. Çocuklarını hem denetler hem de onların ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân tanır. Anne babaların davranışları birbiriyle tutarlı, kararlı ve güven vericidir. Belli sınırlar içinde çocukların bazı davranışları yapmalarına izin verilir ve böylece onların sorumluluk duygusunun gelişmesine uygun ortam hazırlanmış olunur. Demokratik anne babalar her çocuğun kendine özgü bir gelişim kapasitesi olduğunu bilir, bu nedenle çocukların özgürce gelişmesi, yeteneklerini ortaya çıkarması ve kendini gerçekleştirmesine uygun ortamlar hazırlar.

Koruyucu/istekçi anne baba tutumunda, anne babalar çocukları aşırı korur ve denetler. Çocukların yapabileceği pek çok şey anne baba tara-

findan yapılır ve böylece çocukların yaşayarak öğrenmelerinin önüne geçilmiş olur. Her konuda gereğinden fazla müdahale edilerek, çocukların kendilerine yeter hale gelmelerine ve kendilerine güvenmeyi öğrenmelerine engel olunur. Böylece kendi başına karar veremeyen, bağımlı çocuklar yetiştirilir.¹⁶

Otoriter anne baba tutumunda, anne babalar çocuğun gelişim düzeyini, kişilik özelliklerini ve isteklerini dikkate almadan, çocuktan kendilerinin uygun gördüğü gibi davranmalarını isterler. Çocuklar çok sık cezalandırılır. Böyle bir ortamda büyüyen çocuklar öfke ve kızgınlık gibi duygu ve düşüncelerini açıkça belirtemezler. Otoriter tutumun çocuklarda bağımsız kişilik gelişimini engellediği, özellikle erkek çocuklarda saldırganlık düzeyini artırdığı ve benlik saygısı düzeyini düşürdüğü bilinmektedir.

Ergenlik döneminde gençler için arkadaşlık ilişkileri giderek ön plana çıkmakta fakat anne baba ile olan ilişkiler de önemini yitirmemektedir. Anne babaların çocuklarına karşı tutum ve davranışları çocukların “kendilik ya da kimlik algısını” biçimlendirmektedir. Anne babası ile sağlıklı ve doyurucu ilişkileri olan ergenler aile dışındaki çevre ve arkadaşları ile daha kolay istendik yönde ilişkiler geliştirebilmektedirler.¹⁷ Bu nedenle anne babaların çocukları ile olan ilişkileri ve onlara nasıl davrandığı önemlidir. Bedensel, psikolojik ve sosyal yönlerden hızlı değişimin olduğu bu yıllarda ergenlerin kimlik algılarının, onların kendileri ve çevreleriyle olan ilişkilerini etkilemesi muhtemeldir.¹⁸

Sezer’in 2006-2007 öğretim yılı bahar döneminde Malatya merkezde, çoğunluk olarak orta sosyo-ekonomik düzeyden gelen ailelerin çocuklarının devam ettiği altı genel lisenin 1, 2 ve 3. sınıflarında öğrenim gören 549 öğrenci üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarına göre anne babasının tutumunu orta ve yüksek düzeyde demokratik olarak algılayan ergenlerin

¹⁶ Özcan Sezer, “Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt VII, Sayı I, 2010, s.1-19.

¹⁷ Aydın Çivilidağ, *Gelişim Süreci Odağında Ergenlik Psikolojisi*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), s.98-118.

¹⁸ Sezer, s.4.

kimlik algıları, anne babasını düşük düzeyde demokratik algılayan öğrencilere göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.¹⁹ Anne babasının tutumunu orta ya da yüksek düzeyde demokratik bulan ergenler kendilerini daha olumlu olarak algılamaktadırlar. Çocuğun ihtiyaç ve gelişim düzeyinin dikkate alındığı, hoşgörü, anlayış ve sınırlamaların bir denge içinde olduğu aile ortamı çocukların gelişimi için önemlidir. Kuzgun (1973), Leary ve Kowalski (1995), Haktanır ve Baran (1998), Erkan (2002), Ceral ve Dağ (2005) ve Çeçen (2008) tarafından yapılan araştırmalar da, anne babalarının demokratik tutum içinde olmalarının çocukların daha az psikolojik belirti göstermelerine, benlik saygılarının daha yüksek olmasına, gizil güçlerini geliştirmelerine, kendilerini daha az yalnız hissetmelerine ve sosyal kaygıyı daha az yaşamalarına imkân sağladığını göstermektedir.²⁰

Arayışı Fırsata Dönüştürmek: Yeni Bir İletişim Dili Mümkün mü?

İnsan, tanınması, anlaşılması ve açıklanması zor bir varlıktır. Bu nedenle tek-biçimliliğin en ağır baskılarla aşağılanmaya çalışıldığı toplumsal düzenlerde ve yapılanmalarda bile, insandan insana değişen bir takım düşünce, davranış ve yaklaşım farklarının ortaya çıkması kaçınılmazdır.²¹ Esasen bu durum, insanın özünde farklı bireysel potansiyel ve yeteneklere sahip bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu farklı nitelikler her insan tekinin kimlik ve kişiliğini oluşturmaktadır. İnsanın, sadece kendi kişiliği değil, başkalarının kişiliği hakkında da bir takım temel bilgilerden yoksun olması, toplumsal ilişkiler alanında yaptığı tercihlerinin niteliğini doğrudan etkileyecek ve bu durumda birey çeşitli kimlik krizleriyle başa çıkmak durumunda kalacaktır. İnsanın toplumsal ilişkilerin karmaşıklığı içinde kendi yerini bulma çabası ve bu sürecin başarısı ya da başarısızlığı, bireyin kimlik krizlerinin yönünü tayin eden temel etmen durumundadır. Birey, bir taraftan doğal yetenekleriyle içinde yaşadığı topluma uyum sağla-

¹⁹ Sezer, s.15.

²⁰ Sezer, s.15.

²¹ Galip İsen ve Veysel Batmaz, *Sosyal Psikoloji: Ben ve Toplum*, 2. baskı, (İstanbul: Om Yayınevi, 2002), s.114.

mayı ya da onunla çatışmayı tercih ederken, diğer taraftan bu süreçte kimlik ve kişiliği de zorunlu olarak biçimlenmektedir.

Bireyin kimlik ve kişiliğinin büyük oranda şekillendiği çocukluk döneminde uyumlu bir çocuğun ergenliğe yaklaşan yıllarda gösterdiği değişimleri pek çok ebeveyn şaşkınlıkla karşılar ve bu tür değişimlere hazırlıksız yakalanır. Çocuklarının çocukluktan çıktığı, ama tam da yetişkin olmadıkları bu geçiş dönemi; ergenlik dönemindeki çocuklar kadar, anne babaları için de zor geçer. Çünkü o tanıdıkları çocuk gitmiş, yerine bambaşka davranışlar ve tepkiler sergileyen bir genç gelmiştir. Anne babalar, çocuk büyüdükçe daha uslanır daha az sorun çıkarır sanırlar. Her şeyin yoluna girdiğini sandıkları bir dönemde birden ortaya çıkan huysuzluklara, tedirginliğe ve nedensiz öfke patlamalarına bir anlam veremezler. Eve dilediği gibi girip çıkmak isteyen, çok zor beğenen, en yumuşak ikazlara bile çok sert karşılık veren genç karşısında, ne yapacaklarını bilemezler ve çoğunlukla soğukkanlı da kalamazlar. Sevecen ve yumuşak bir yaklaşımı bile geri çeviren, üstüne varılınca öfkeden deliye dönen ya da kendisini tamamen iletişime kapayan genç karşısında bocalar, nasıl tutum takınacaklarını bilemezler. Çocuklarının kendilerini hiçe saydığını, kendileriyle hiç bir şey paylaşmak istemediğini, hatta kendilerine düşman gözüyle baktığını görmek bir anne babanın karşı karşıya kalabileceği en zor durumlardan biridir. Zira dünyada ergen olmaktan daha zor bir şey varsa o da ergenlik çağındaki bir gencin anne babası olmaktır.

Ergenlik dönemindeki birey, marjinal davranışlar sergiledikçe anne baba çeşitli yöntemlerle onu uyarmaya çalışır. Fakat çoğunlukla ne sert uyarılar, ne yumuşatılmış ikazlar ne de nasihatler işe yaramaz. İletişim gittikçe daha da zorlaşır. Etkili iletişim yolları azalıp tıkalı iletişimler arttıkça paylaşımlar azalır, her iki taraf da ayrı dünyaları yaşamaya başlar ve sonuçta yalnızlaşırlar.²² Ergenlerin içinde bulunduğu en önemli paradoks tam da bu noktada devreye girer. Şöyle ki; ergen birey bir taraftan yalnız kalmak isterken, diğer

²² Demet Gürüz ve Aysen Temel Eğinli, *İletişim Becerileri: Anlamak, Anlatmak, Anlaşmak*, 3. baskı, (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), s.219-247.

taraftan en çok yakınlığına ihtiyaç duyduğu ailesini de yakınında hissetmek ister. Buna rağmen o, yalnızlıktan hoşnutmuş gibi davranır ve bireyselliğini arttırıcı her türlü faaliyete girer. Aile kuralları ona ağır gelir, sürekli şikâyetçidir, evin yaşanmaz olduğundan, ayrı bir evde yaşamının ne kadar da güzel olabileceğinden, kimsenin onu anlamadığından yakınır durur. Oysa arkadaşlarıyla ilişkisi ne kadar da güzeldir. Arkadaşlar, aile üyelerinin tümünden daha değerliymiş gibi görünür. Onu en iyi anlayan artık arkadaşlarıdır. Kendisi gibi evden kopan, bağımsızlık arayan arkadaş grubu artık gencin en önemsedığı insanlardır. Onlar için kolaylıkla ailesinden vazgeçebilir. Orada kendisine değer veren, sıkıntısını paylaşan, birlikte eğlenen yaşlıları vardır. Arkadaş grubunun genç üzerindeki etkisi arttıkça anne babaların da tedirginliği artar. Anne babalar derslerin aksamasını, haylazlığını, başına buyruk davranışını hep arkadaş topluluğunun kötü etkisine bağlarlar. Oysa anne babaların sandığının tersine genci arkadaşları ayartmaz, çoğunlukla genç kendi eğilimine uyan gençleri arar bulur. Kendisine benzeyen insanların eleştirilmesine doğal olarak tepki verir. Ailesiyle arası açık olduğundan (özellikle aile koşulsuz sevgi hissini veremiyorsa) hayatındaki sevgi odağını arkadaşları olarak görür ve onların önünde eleştirilmek gibi aile tutumları ergenleri çileden çıkartır.²³

Esasen ergenin kendisiyle kuracağı iletişim, çevresiyle kuracağı iletişimin temelini oluşturur. Çünkü ergenin iç dünyasında sağlayacağı denge, dış çevreye açılmasına yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte kişiler arası çatışmada bireylerin zıtlaşan tavırlar içinde olmaları iletişim çatışmalarına neden olmaktadır. İletişim ortamını özellikle ailede ve yakın çevresinde bulamayan ergenler, sanal ortamlarda iletişim kurma çabasına girmektedir. Bu durum aile-ergen ve ergen-çevre arasında kopan iletişim ağının giderek derinleşmesine neden olmaktadır. Ergenlerin, gerek şiddet eğilimleri göstermelerinde ve gerekse sosyalleşme ortamlarında yeterince etkin sosyalleşmemelerinde aile içi iletişim sorunları önemli bir etken durumundadır.²⁴ Bu bağlamda

²³ Akgül, s.1-2.

²⁴ Sibel A. Arkonaç,, *Sosyal Psikolojide İnsanları Anlamak: Deneysel ve Eleştirel Yaklaşımlar*, 2. baskı, (Ankara: Nobel Yayınları, 2012); Diğdem M. Siyez, *Ergenlerde Problem Davranışlar*,

sanal iletişim ortamları, ergenlere “kendilerini özgürce ifade edebilecekleri” farklı bir sosyalleşme alanı sunmaktadır. Günlük konuşma diline de geçen “Sanal Arkadaşım”, “Netten Arkadaşım” ve “Chat Arkadaşım” gibi ifadeler bu ortamların yoğun kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Aksüt ve Batur’un (2007) 300 ergen birey üzerinde gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçlarına göre, ergenlerin gerçek yaşam ilişkileri yerine sanal ortamda kurdukları ilişkileri tercih etme nedenlerinin başında, sosyal çevreden gelen baskılar nedeniyle kendilerini sürekli stres altında hissetmeleri ve sürekli sınav kaygısı yaşamaları gelmektedir. Araştırmada, erkeklerin kızlara göre daha fazla internet kullandıkları tespit edilmiştir. Ergenlerin şiddete eğilimli olmalarında ya da şiddet olaylarına karışmalarında internetin ve televizyonun değil, eğitim sisteminin etkili olduğu görülmüştür. İlköğretimin birinci basamağından itibaren, yaşamlarını dersane-ev-okul üçgeni üzerine kurmak durumunda kalan bireylerin iletişim ve özgüven sorunları yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca zamanlarını genellikle sınavlara hazırlanarak değerlendiren ergenlerin daha fazla internet kullandıkları ve şiddete daha eğilimli oldukları anlaşılmaktadır.

Sonuç

Ergenlik dönemindeki gençlerin kimlik arayışına katkıda bulunacak sağlıklı bir *iletişim dilinin* geliştirilmesi gerekir. Bu dilin gelişimine başta aile olmak üzere onunla yakın ve uzak sosyal çevresinde iletişim kuran kişiler tarafından katkıda bulunulması temel bir zorunluluktur. Çünkü gencin içinde bulunduğu kriz döneminden başarıyla çıkıp yetişkin bir birey olarak yaşamını sürdürebilmesi öncelikle kimlik ve kişilik sorunlarına sağlam çözümler üretebilmesine bağlıdır. Öyle ki, çevresinde olup bitenlere karşı tepkisel olduğu kadar duyarlı olan ve çevreden gelen tepkilere göre kimlik rotasını belirleyen gencin bu dönemde, her şeyden önce kendisini anlatmaya ve çevresi tarafından anlaşılmasına ihtiyacı vardır. Esasen insan, hayatın her evresinde söz konusu ihtiyaçlarla karşı karşıyadır, ancak gençlik

dönemi anlam arayışının zirvesinde bir dönem olduğu için gencin çevresel duyarlılığının en yüksek olduğu zaman dilimini oluşturur. Sezer'in de belirttiği gibi²⁵ bireyin içinde doğduğu, büyüdüğü ortamın özellikleri ile çevresindeki kişilerle kurduğu ilişkiler ve geçirdiği yaşantılar çeşitli yönlerden gelişimini etkilemektedir. Olumlu çevre koşulları bireyin gelişimini olumlu yönde desteklerken, olumsuz çevre koşulları bireyin gelişimini birçok yönden engelleyebilmektedir. Bireyin yakın çevresi ile olan ilişkileri onun dünyayı ve kendisini algılamasını biçimlendirmektedir. Davranış bilimlerinde en çok araştırılan konulardan biri olan kendilik algısı kişiliği oluşturan psikolojik öğelerden biridir ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Kendilik algısı bireyselliğin doğrusal bir birleşimi, bireyin kendisi hakkında uygun bulunduğu ya da bulmadığı bir değerlendirme tutumu, kişinin kendine has özellik, yetenek ve davranışları ile kendisini sevmesi, takdir etmesi ve onaylamasıdır. Araştırmalar, kendilik algı düzeyi yüksek olan bireyler ile kendilik algı düzeyi düşük olan bireyler arasında önemli bazı farklılıklar bulunduğunu göstermektedir.²⁶ Örneğin kendilik algısı yüksek olan kişilerin okulda daha başarılı, sorumluluk sahibi, karar verirken imkânlarının farkında olan, davranışlarının sonuçlarını doğru tahmin eden, yeni şeyler denemeye meraklı, başkalarının ihtiyaçlarına karşı duyarlı, ilişkilerinde saygılı, çatışma süreçlerinde yapıcı çözüme ulaşmada etkili, çevresindekileri etkilemede yetenekli ve yaptıklarından memnun olan bireyler oldukları görülmektedir. Kendilik algısı düşük olan kişiler ise başkaları tarafından çok kolay yönlendirilen, kolay şekilde engellenmişlik hisseden, anti-sosyal davranışlara sahip, zayıf kişisel uyumu olan, yetenek ve ilgilerini yeterince kullanmayan özelliklere sahiptirler. Ergenlerin kendilik algıları arkadaşları ve çevresindeki kişilerle olan iletişim durumlarına göre de anlamlı farklılıklar göstermektedir. Araştırmalarda²⁷ arkadaşları ve çevresindeki kişilerle olan iletişiminin çok iyi

²⁵ Sezer, s.2.

²⁶ Rod Plotnik, *Psikolojiye Giriş*, 1. baskı, (çev. Tamer Geniş), (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009); Phil, Erwin, *Çocuklukta ve Ergenlikte Arkadaşlık*, çev. Osman Akınhay, (İstanbul: Alfa Kitabevi, 2000); Sezer, s.2.

²⁷ Plotnik, 2009.

olduğunu belirten ergenlerin, kendilik algılarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Ergenlik döneminde arkadaşlar tarafından kabul edilme ve çevre ile olan ilişkilerin ergenin; sosyal bilgi alış verişi yapma, sosyal bilişsel yönden gelişme, sosyal destek olma ve duygusal tampon oluşturma gibi fırsatlar sağladığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Arkonaç, Sibel A., Sosyal Psikolojide İnsanları Anlamak: Deneysel ve Eleştirel Yaklaşımlar, 2. Baskı, (Ankara: Nobel Yayınları 2012).
- Çivilidağ, Aydın, Gelişim Süreci Odağında Ergenlik Psikolojisi, (Ankara: Nobel Yayınları 2013).
- Erwin, Phil, Çocuklukta ve Ergenlikte Arkadaşlık, çev. Osman Akınhay, (İstanbul: Alfa Kitabevi 2000).
- Geldard, Kathryn ve David Geldard, Ergenler ve Gençlerle Psikolojik Danışma, çev. editörü: Metin Pişkin, (Ankara: Nobel Yayınları 2013).
- Gökçe, Birsen, Gecekondu Gençliği, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları 1976).
- Gürüz, Demet ve Aysen Temel Eğinli, İletişim Becerileri: Anlamak, Anlatmak, Anlaşmak, 3. Baskı, (Ankara: Nobel Yayınları 2013).
- <http://ab.org.tr/ab07/bildiri/134.doc>.(2007).
- <http://eniseakgul.files.wordpress.com/2006/12/ergenlerdeaileciiletisim.doc>. (2006).
- www.sksdb.hacettepe.edu.tr/Aileciiletisim.doc.2013
- İsen, Galip ve Veysel Batmaz, Sosyal Psikoloji: Ben ve Toplum, 2. Baskı, (İstanbul: Om Yayınevi 2002).
- Karşahin, Hakkı “Gençlik ve Din”, Din Sosyolojisi El Kitabı, ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, (Ankara: Grafiker Yayınları 2012).
- Kulaksızoğlu, Adnan, Ergenlik Psikolojisi, 15. Basım, (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları 1997).
- Onur, Bekir, Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm, 6. Baskı, (Ankara: İmge Kitabevi, 2004).

- Plotnik, Rod, Psikolojiye Giriş, çev. Tamer Geniş, 1. Baskı, (İstanbul: Kak-nüs Yayınları 2009).
- Sezer, Özcan, “Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, VII (2010), s.1-19.
- Siyez, Diğdem M., Ergenlerde Problem Davranışlar, (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık 2012).
- Tezcan, Mahmut, Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Araştırmaları, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları 1997).
- Tuncay, Suavi, “Türkiye’de Gençlik Sorunlarının Psikolojik Boyutu”, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, 1 (2000).
- Yaman, Ömer Miraç, “Türkiye’de Gençlik Çalışmalarına Dair Bibliyografik Bilgi”, Alternatif Politika, 5, (2013).
- Yazıcıoğlu, Yahşi, “Ergen Genel Özellikleri ve Ergenle İletişim”, Çocuk ve Ergen Bakımı, ed. Abdülkadir Öztürk, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları 2013).

